

VELKÝ SEN

DVOU MALÝCH NÁRODŮ

ČESKOSLOVENSKÉ LEGIE V RUSKU
A VZNIK PRVNÍ REPUBLIKY

Kevin J.
McNamara

VELKÝ SEN DVOU
MALÝCH NÁRODŮ

VELKÝ SEN
DVOU
MALÝCH
NÁRODŮ

*Československé legie v Rusku
a vznik první republiky*

KEVIN J. MCNAMARA

slovar

Text © Kevin J. McNamara, 2016
Translation © Klára Petříková, 2020
Czech edition © Slovart, 2020

Všechna práva vyhrazena.

Žádná část této knihy nesmí být reprodukována v knižní,
elektronické ani jiné podobě, ukládána do databází či rozmnožována
bez předchozího písemného souhlasu vydavatele.

Fotografie na obálce pocházejí z knihy
K vítězné svobodě 1914 – 1918 – 1928, Praha 1928.
Nahoře: Tomáš Garrigue Masaryk sleduje defilé vítězné
brigády po bitvě u Zborova, 1917.
Dole: Legionáři v obrněném vlaku v Ufě, 1918.

Z anglického originálu *Dreams of a Great Small Nation* vydaného v roce 2016
nakladatelstvím Public Affairs a Member of the Perseus Books Group, New York,
přeložila Klára Petříková

Vydalo Nakladatelství Slovart, s. r. o., v Praze v roce 2020

Jazykový redaktor Jan Sušer

Odborný redaktor PhDr. Dalibor Vácha

Odborný konzultant PhDr. Dušan Kováč, DrSc

Korektury Jiří Kettner

Sazba Alias Press, s. r. o., Bratislava

Tisk FINIDR, s. r. o., Český Těšín

Vydání první

Cena na obálce je nezávazným
doporučením pro koncové prodejce.

ISBN 978-80-7529-774-7

KATRINĚ,

díky jejíž lásce, trpělivosti a pochopení lze uskutečnit cokoli.

OBSAH

<i>Přehled map</i>	9
<i>Poděkování</i>	11
<i>Slovo úvodem</i>	13

ÚVOD

NA POKRAJI PORÁŽKY	17
--------------------	----

KAPITOLA PRVNÍ ZROD ODBOJÁŘE	29
---------------------------------	----

KAPITOLA DRUHÁ NA NEPŘÁTELSKÉM ÚZEMÍ	65
---	----

KAPITOLA TŘETÍ MASARYK V EXILU	89
-----------------------------------	----

KAPITOLA ČTVRTÁ RUSKO SE ROZPADÁ	127
-------------------------------------	-----

KAPITOLA PÁTÁ POČÁTEK ODYSEY	157
---------------------------------	-----

KAPITOLA ŠESTÁ OBSAZENÍ SIBIŘE	189
-----------------------------------	-----

Obsah

KAPITOLA SEDMÁ	
ROZPORUPLNÁ INTERVENCE	227

KAPITOLA OSMÁ	
OKAMŽIK PRAVDY	261

KAPITOLA DEVÁTÁ	
SIBIŘSKÉ POHLEDY	291

ZÁVĚR	317
-------	-----

<i>Odkazy a poznámky</i>	329
--------------------------	-----

<i>Bibliografická studie</i>	372
------------------------------	-----

<i>Rejstřík</i>	385
-----------------	-----

PŘEHLED MAP

Východní fronta první světové války, 1917	30
Národy a státy, střední a východní Evropy, 1914	45
Transsibiřská magistrála, Evropa a Asie	158
Transsibiřská magistrála, Sibiř	190
Transsibiřská magistrála a čínská východní železnice, ruský Dálný východ	228
Úsek Transsibiřské magistrály kolem jezera Bajkal	254
Státy po první světové válce, střední a východní Evropa	300
Moderní Československo, do roku 1993	301

Život je boj a putování cizínou.

MARCUS AURELIUS

Hovory k sobě II¹

PODĚKOVÁNÍ

ZA VŠECHNU PODPORU a pomoc na tomto projektu bych rád poděkoval Maxi Bootovi, Richardu Immermanovi, Johnu Lehmanovi a Richardu Pipesovi. Velké díky patří Nealu Orkinovi za to, že mě upozornil na pětidílnnou publikaci *Cestami odboje: Jak žily a kudy táhly* čs. legie, která vyšla ve dvacátých letech dvacátého století v Praze. Děkuji také Alanu H. Luxenbergovi, prezidentovi Výzkumného ústavu zahraniční politiky, za jeho nadšení pro věc, díky rovněž patří Earhartově nadaci a nadaci Tawani za štědrost, jejich příspěvní sehrálo pro uskutečnění tohoto projektu naprosto zásadní roli.

S vděčností vzpomínám na badatele a učitele Russella F. Weigleyho, jemuž jsem hluboce zavázán za to, že mě zasvětil do oboru vojenských dějin. Ivo Reznicek, synovec jednoho z legionářů, se nabídl převést jejich příběhy do angličtiny, aby si tak vypořádal účty se svým učitelem, který mu kdysi jako chlapci v komunistickém Československu vyčínil za to, že ve třídě mluvil o hrdinských skutcích svého strýce v československé legii. Velmi nápomocni byli zaměstnanci Archivů výzkumného centra dějin přistěhovalectví při Minnesotské univerzitě, knihovny vzácných sbírek Pennsylvánské historické společnosti, Národního českého a slovenského muzea a knihovny i Vancouverské veřejné knihovny. Vřelé díky patří také Anně Applebaumové, Mary Andrejkové, Andrewovi Bultasovi, Edwardu Chlandovi, Robertu Faltinovi, Stelle Gabuzdové, Arlene Gardinerové, Elinore Gayové, Georgi E. Glosovi, Georgi Hancovi, Penny Hegerové, Tomáši Jaklovi, Frankovi Kaderabkovi, Mary Kaderabkové, Sarah Kaderabkové, Radomíru Lužovi, Jerryemu Machalkovi,

Poděkování

Paulu Makouskému, Joan McGuire Mohrové, Lukáši Pavlíčkovi, Danie-
lu Pipesovi, Helen Rappaportové, Miloslavu Rechcíglovi ml., Sandře
Scottové, Jimu Stronerovi, Ivanu Vilímkovi a Miloši Zikovi. Obzvláště
zavázán jsem své ženě Katrině a dcerám Hilary, Whitney a Julii za jejich
trpělivost a pochopení během této dlouhé cesty, která mi nakonec za-
brala mnohem více let než celé epické putování československých legií.

SLOVO ÚVODEM

DVĚMA NEJVÝZNAMNĚJŠÍMI událostmi dvacátého století zůstávají první světová válka a ruská revoluce. Málo známý příběh, který se na těchto stránkách odvíjí, obě tyto události významným způsobem ovlivnil. Je všeobecně známou skutečností, že válka začala v Sarajevu, nyní hlavním městě nezávislé Bosny a Hercegoviny, ovšem důsledky tohoto střetu se v mnohem větší míře projevily ve východní Evropě a Rusku nežli na Západě. Takřka nekonečné řady obětí na západní frontě byly sice z lidského hlediska strašlivou a pro společnost traumatickou zkušeností, nicméně válčící národy přežily. Bitvy první světové války se skutečně často připomínají právě v souvislosti s rozčarováním nad bezbřehým mrháním lidskými životy, které měla na svědomí jinak zcela iracionální prezentace moci, jež nehleděla na následky.

Pro Východ měla válka následky ještě mnohem závažnější: s pádem čtyř režimů, které ovládaly většinu planety – rakousko-uherského, německého, osmanského a ruského –, se roztržily mnohanárodnostní říše, starobylé dynastie i celé společnosti. Byly svrženy vlády, staré státy zanikly a místo nich vznikly nové, povstaly diktatury i demokracie, překreslila se mapa Evropy a nadobro se proměnil charakter dvacátého století. 11. listopadu 1918 sice na Západě nakonec zavládl mír, ovšem konflikty zapříčiněné válkou nepřestávaly zmítat Ruskem, východní a střední Evropou, Balkánem, Kavkazem, a především Blízkým východem. Ve všech těchto oblastech střety probíhají do dnešních dnů.

Drtivé následky války uvedly do pohybu ruskou revoluci, a daly tak vzniknout režimu, který zapříčinil desetiletí trvající studenou válku, jež

postihla celý svět a rozdělila Evropu na Východ a Západ. Když v roce 1991 padla komunistická vláda, více než půl tuctu evropských států se vymanilo z moci Moskvy a Sovětský svaz se rozpadl na patnáct dalších menších národních jednotek. Vztek Německa z prohry Velké války připravil půdu pro druhou světovou válku a holocaust. Pád osmanské říše za sebou zanechal mnoho států na Balkáně, Kavkaze i Středním východě, které dodnes usilují o stabilní vládu a vzájemný mír. Pád Rakouska-Uherska vedl ke zrodu Československa, Polska a Jugoslávie, které později posloužily jako rozbušky i rukojmí pro horké i studené války. Ázerbájdžán, Československo, Gruzie, Moldávie, Ukrajina a Jugoslávie se rozštěpily na menší celky a konflikty stále doutnají v oblastech jako Bosna, Krym, Gruzie, Kosovo, Moldavsko, Náhorní Karabach a Ukrajina.

PO TĚMĚŘ JEDNOM století zůstává epický příběh československých legií vyprávěný na těchto stránkách málo znám částečně proto, že zapadl mezi řádky mnoha dějinných zvrátů bouřlivé doby. Příběh zůstal skrytý, neboť se odehrával ve východní Evropě, Rusku a na Sibiři, v zemích, které i nyní leží mimo zorné pole západní zvědavosti. Na Západě první světová válka vyvolává vzpomínku na západní frontu. O východní frontě je toho známo mnohem méně, ostatně Winston Churchill ji výstižně nazval „neznámou válkou“.²

Po roce 1938, kdy nacistické Německo zabralo malý národ, v němž se protiněmecké nálady mísily s českým nacionalismem, byl příběh o založení Československa otevřeně potlačován. Stejně tak jej nebylo záhodno zmiňovat po roce 1948, kdy se Československo stalo satelitem Sovětského svazu. Nový režim pohřbil vzpomínku na ozbrojené zakladatele Československa, kteří neohroženě bojovali a – byť pouze na krátký čas – porazili Rudou armádu, a tím ohrozili samotnou ruskou revoluci. Svědectví a prameny se začaly vynořovat teprve po roce 1989, po pádu komunistického režimu v Československu a zhroucení celého východního bloku.

Existuje ještě další důvod, proč tento příběh zůstává takřka neznámý: zápiskům mužů, kteří v něm sehráli hlavní roli, totiž většinou nebyla věnována náležitá pozornost. Očitá svědectví českých a slovenských legionářů, která vyšla na světlo, dávají poznat jejich osobní motivace, domněnky, názory, obavy i přání. Jejich paměti odhalují nové stránky

příběhu, zcela odlišné od těch, jež účastníkům této historické události dříve přiřkli historici, kteří s nimi – stejně jako dříve Habsburkové – zacházeli jako s pouhými pěšáky. Příliš dlouhou dobu byli sami legionáři méně důležití než to, co z nich chtěli mít politici, generálové, diplomati, historici nebo novináři.

V ruce držíte první anglicky psanou knihu, která tuto historickou epizodu z velké části rekonstruuje prostřednictvím sebraných výpovědí přímých účastníků. Pro potřeby svého výzkumu jsem nechal vůbec poprvé přeložit do angličtiny více než stovku dlouho opomíjených osobních svědectví legionářů, která vyšla v Praze mezi lety 1926 až 1929 v pětidílném svazku *Cestami odboje: Jak žily a kudy táhly čs. legie*. Zároveň jsem čerpal z desítek pamětí, deníků a dopisů osob, které s legionáři přišly osobně do styku. Mnoho z těchto textů bylo přeloženo z češtiny, němčiny nebo ruštiny. Většina z nich je takřka neznámá a několik z nich nikdy nevyšlo tiskem.

Toto jsou dějiny doby, kdy, slovy Borise Pasternaka, „každý šel po svém, a život každého člověka existoval sám o sobě, nikoliv jako názorný příklad či ilustrace k doložení správnosti vyšší politiky“.³ Nejedná se o žádné „dějiny whigů“, jak Herbert Butterfield slavně tepe sklon historiků nacházet přímou souvislost mezi nepřehlednou, méně žádoucí minulostí a uspořádanou, dokonalejší současností, a tím silně prosazovat předpoklad, že společnost se vyvíjí lineárně a pro lidstvo příznivě. Butterfield píše: „Můžeme věřit nějaké nauce o evoluci nebo myšlence pokroku a následně je použít a vyložit jimi staletí dějin, ovšem pokrok zdaleka není to, k čemu naše dějiny přispívají. Spíše si jejich prostřednictvím uvědomujeme, jak jsou cesty pokroku pokřivené a zvrácené, s jakou svéhlavostí a mrháním se točí a klikatí a dělají vše jiné, než aby se vydaly nejkratší cestou vstříc cíli. Jak často se zdá, že zabloudily, svedeny z cesty jakoukoli domněnkou, aby se k nám – pokud vůbec – nakonec vrátily zadními vrátky.“⁴

O datech: Před únorem 1918 se Rusko řídilo juliánským kalendářem (starým kalendářním stylem), který se ve dvacátém století zpožďoval za kalendářem gregoriánským (novým kalendářním stylem), používaným na Západě, o třináct

dnů. V lednu toho roku bolševická vláda oznámila, že Rusko se na konci měsíce přikloní ke kalendáři gregoriánskému. Po 31. lednu 1918 tedy následoval 14. únor. Kde je tak řečeno, většina událostí v Rusku před 31. lednem 1918 se uvádí v datech starého kalendářního stylu, a proto se neshoduje s daty pro souběžné události, které se odehrály v zemích mimo Rusko. Data juliánského kalendáře značí zkratka „SKS“, data podle gregoriánského kalendáře jsou označena jako „NKS“.

Společný název pro Čechy a Slováky: Sliby dávající Slovákům naději na autonomní stát roku 1918 nedošly naplnění, neboť tehdy se Slováci stali součástí nově založeného státu společně s Čechy. Nový stát vstoupil ve známost jako „Československo“, ovšem název vyvolával neblahý dojem, že celý jeden národ stojí až na druhém místě nebo je podřízený tomu druhému. Tento problém Slováci vyřešili, když se roku 1993 od „Československa“ odtrhli a založili Slovenskou republiku. Proto Čechy a Slováky, kteří bojovali bok po boku za vznik nového státu, nazývám „Čecho-Slováky“ a stát, který vytvořili, „Česko-Slovenskem“. Tento pravopis ostatně používali první stoupenci nového státu, včetně Tomáše G. Masaryka i Woodrowa Wilsona.⁵ (České vydání částečně zachovává autorův vlastní pravopis – pozn. ed).

Místní názvy: Názvy měst ponechávám v podobě, jakou nesly v čase, kdy dané události proběhly, avšak jejich současné názvy a hostitelské země uvádím za nimi v závorkách, například Königsgrätz (Hradec Králové, Česká republika), Pozsony (Bratislava, Slovensko), Austerlitz (Slavkov u Brna, Česká republika) a Lemberg (Lvov, Ukrajina). Pokud se nezměnil název města, zato země ano, uvádím zemi současnou. Aby se čtenáři snáze vyznali v průběhu ruské občanské války, uvádím pouze současné, známé názvy sibiřských měst, z nich některé se po roce 1918 změnily.

ÚVOD

NA POKRAJI PORÁŽKY

NA POČÁTKU ROKU 1918 by vedoucí osobnosti Francie, Velké Británie a Spojených států nijak nepřekvapilo, kdyby nakonec Velkou válku prohrály a vítězství by připadlo Německu a Rakousku-Uhersku. Více než tři roky poté, co byl v Sarajevu zavražděn rakouský arcivévoda František Ferdinand a zemřely desítky milionů civilistů a vojáků, na východě padlo Rusko bojující za státy Dohody. Německá vojska se stočila na západ, ale vojáci Ústředních mocností se nepřestávali řinout v doposud nevidaných zástupech, takže se státy Dohody připravovaly na porážku. Přiostrující se konflikt na západní frontě však zastíňovalo stejně dramatické a historicky významné dění na frontě východní. Jenže to se ztratilo mezi řádky dějin bouřlivé doby, když se konečné hrůzy války přetavily v bobtnající chaos ruské revoluce. Pád carského režimu v Petrohradu a několik následných ofenzív Německa jsou všeobecně známými událostmi, které ovšem zatlačily do pozadí souběžně probíhající ságu historického významu – impozantní dobrodružný příběh podivné armády složené z běženců, dezertérů a zrádců, většinou bývalých válečných zajatců, která se jako hydra pomalu sunula k Sibiři.¹ Neuvěřitelné skutky těchto bojovníků se měly stát pojítkem mezi dvěma nejvýznamnějšími důsledky Velké války: triumfem sovětské vlády v Rusku a pádem evropské habsburské monarchie a její rakousko-uherské říše.

VÁLKA SE SICE vlekla dál, ale to v jistém smyslu znamenalo velký úspěch: Evropa, rozhodnuta dospět na svém světadílu k vyrovnanému rozdělení moci, zásobovala vojska dalšími a dalšími vraždícími posilami, takže v zabíjení nikdo neměl navrch. Žádná spojenecká dohoda, důmyslný válečný plán nebo nové technologie – tanky, letadla, vlaky, telegrafy,

kulometry nebo chemické zbraně – dosud nedokázaly zajistit všeobecné příměří, natož vítězství. Armády na všech frontách bojovaly až do krvavého patu, přestože rozsáhlé ofenzívy, častější na východě, prorážely zákopové linie a braly do zajetí celé armády.

Po porážce Srbska (1915), Rumunska (1916) a Ruska (1917) Německo a Rakousko-Uhersko obrátily pozornost na západ a zaútočily s nebývalou silou a zuřivostí. Mezi představiteli států Dohody sílilo napětí, planuly vášně, dějiny stagnovaly a Spojenci se připravovali na nejhorší. „Vládní kruhy připouštějí možnost,“ napsal americký velvyslanec, aby varoval Washington, „že válka skončí katastrofálně.“² „Plukovník“ Edward M. House, nejdůvěryhodnější poradce prezidenta Woodrowa Wilsona, si 30. března zapsal do deníku: „Zdá se, že převládá všeobecný sklon ‚mít nervy nadranc‘. Všechny depeše, které získáváme od druhé strany, tomu nasvědčují, a podle mého i prezidentova mínění nejvíce demoralizující na celé situaci je, že francouzská i britská vláda podle všeho ztrácí duševní klid.“³

11. dubna 1918, po jednadvaceti dnech od zahájení německého útoku, se britský polní maršál Douglas Haig, navenek klidný a zarytě rozhodnutý pokračovat v bojích, chopil papíru a pera. Zatímco vztek, zoufalství a cynismus vládly v zákopech stejně jako v síních vládních ministerstev, Haig svoji zprávu adresoval „všem vojákům britských sil ve Francii“. Polní maršál v ní rukopisem stejně uhlazeným, jako byla jeho uniforma, a ve větách stejně precizně tvarovaných jako jeho knír, zapřísahal své muže, aby vydrželi:

Žádná slova nejsou dostatečně výstižná na to, abych jimi mohl vyjádřit obdiv, který chovám ke všem mužům našeho vojska za vzdor, jež kladou za těch nejtvrděších podmínek... Mnohé zmáhá únava. Jim vzkazuji, že vítězství náleží těm, kdo vytrvají nejdéle... Nezbyvá nám jiná možnost než bojovat dál! Každou jednu pozici je třeba hájit až do posledního muže. Nikdo nesmí ustoupit. Se zády ke zdi a s důvěrou ve spravedlnost našeho poslání musí každý z nás bojovat až do konce. Bezpečí našich domovů i svoboda lidstva závisí na tom, jak se každý z nás v této kritické době zachová.⁴

1. června se Němci nacházeli o šestnáct kilometrů blíže k Paříži než v dubnu. Následující den se za Paříží sešla Nejvyšší válečná rada, kde

rozrušený velitel všech vojsk států Dohody, francouzský maršál Ferdinand Foch, mezi nekonečnými debatami zalamentoval: „Bitva, zase ta bitva, o ničem jiném se nemluví!“ O tři dny později si sir Maurice Hankey, bývalý příslušník královského námořnictva a tajemník britského válečného kabinetu, zapsal do svého deníku: „Naše vyhlídky se mi nelíbí. Němci bojují lépe než spojenci a nemohu vyloučit, že dojde ke katastrofě.“⁵

V TAKOVÉMTO DUŠEVNÍM rozpoložení se nacházeli vůdci Spojenců uprostřed roku 1918 po pádu carského Ruska a následných německých ofenzívách. Zmíněné události přinutily Spojence, aby začali naléhavě a neodbytně usilovat o obnovení východní fronty v Rusku.

Rusko se rozpadá

OD ROKU 1914 se Rusko snažilo odrazet útoky, které podnikala spojená německá a rakousko-uherská vojska po celé délce východní fronty. O tři roky později se počet obyvatel Petrohradu navýšil o zástupy vojáků rekrutujících se z řad venkovanů a o dělníky ve válečném průmyslu. To vedlo k vážnému a trvalému nedostatku jídla i paliva, kvůli čemuž se zastavila výroba v továrnách. Doma nebylo co přiložit do kamen a regály v obchodech zely prázdnotou. Utrpení rodin, jež ztratily více než 4,3 milionu mužů, kteří buď zemřeli, byli raněni, onemocněli nebo skončili v táborech pro válečné zajatce, ještě umocňovala zima a hlad. Hněv lidu rozdmýchávaly urputné zvěsti o německém vlivu na carském dvoře.⁶ Carevna Alexandra se narodila v Německu a roku 1916 se osobně zasadila o to, aby byl do funkce jmenován další neschopný ministerský předseda, tentokrát s německým příjmením, Boris V. Stürmer. Kromě toho se šířily oplzlé klepy o Alexandřině hlavním rádci, záhadném mnichovi pochybné pověsti Grigoriji Rasputinovi. Revolucionáři při mítincích obviňovali režim, který prohrával na bojišti i doma. Sílicí vlna demonstrací vedla k potyčkám s policií, jindy tvrdí kozáci se nyní zdráhali zakročit, ovšem car Mikuláš II. trval na tom, aby se proti protestujícím zasáhlo vojensky. A tak začala únorová revoluce roku 1917, která svrhla tři sta čtyři let starou dynastii Romanovců.